



Белозерцев В. С.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ДИНАМІКУ ТА ЯКІСТЬ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Виокремлено основні фактори впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості. Визначено питому вагу прострочених боргів у загальному обсязі дебіторської заборгованості як основний показник якості дебіторської заборгованості. Визначено показники, що характеризують основні фактори впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості. Проведена систематизація факторів впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємства.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, якість дебіторської заборгованості, фактори впливу.

1. Вступ

У сучасних умовах господарювання розвиток відносин між підприємствами вийшов на новий рівень перетворень. Боргові відносини в умовах жорсткої конкурентної боротьби та мінливого зовнішнього середовища значно ускладнилися. Однією з найважливіших складових менеджменту сучасних підприємств виступає управління дебіторською заборгованістю. Наявність певного обсягу дебіторської заборгованості є невід'ємним результатом господарської діяльності підприємства, а оптимізація її обсягу — одним із найбільш актуальних завдань, яке має вирішуватися. Розвиток боргових відносин між підприємствами обумовлює необхідність мати ефективні інструменти управління та контролю за її рівнем і структурою. В свою чергу ефективність інструментів управління дебіторською заборгованістю залежить від врахування основних факторів, що впливають на її динаміку та структурні зміни.

Наукове обґрунтування систематизації цих факторів дозволить чітко визначити місце кожного з них в їх загальній системі та окреслити методи, що можуть застосовуватися при управлінні дебіторською заборгованістю підприємств. Складність систематизації полягає в різноманітності факторів, що впливають на формування дебіторської заборгованості підприємств.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

У результаті аналізу літературних джерел щодо даного питання виявлено відсутність однозначного визначення факторів, які впливають на формування дебіторської заборгованості.

Вищезазначена проблематика розглядається в рамках різних досліджень, присвячених управлінню дебіторською заборгованістю підприємств, товарного кредитування, неплатежів, платіжного обороту, обліку дебіторської заборгованості. Однак на даний момент серед фахівців не існує єдиності в поглядах щодо систематизації факторів прострочення дебіторської

заборгованості, породження безнадійної дебіторської заборгованості. Можна навіть стверджувати, що немає єдиного підходу до групування факторів, та існують різноманітні погляди на перелік факторів усередині окремих груп.

По-перше, потрібно звернути увагу на те, що деякими дослідниками [1, 2] не окреслено чітко наслідки зростання обсягу дебіторської заборгованості (як у межах окремого підприємства, так і на макрорівні). У деяких роботах (прямо про це не сказано, але послідовність аналізу та зроблені висновки свідчать про таке) навіть ставиться знак рівняння між зростанням обсягу дебіторської заборгованості та погіршенням її якості [2, 3].

Ще одна тенденція проявляється в тому, що автори у межах своїх досліджень приділяють поглиблену увагу окремій групі факторів, згадуючи лише мимохідь інші. При аналізі літературних джерел простежується чіткий розподіл авторів на дві групи. Автори першої групи здійснюють дослідження на макрорівні та акцентують увагу на макрофакторах, а другої групи акцентують увагу на мікрорівні та, відповідно, приділяють основну увагу мікрофакторам, не враховуючи суттєвості впливу факторів вищого порядку. І в першому, і в другому випадках спостерігається тяжіння до економічних факторів.

К. Сурніна зазначає, що до виникнення дебіторської заборгованості призводять не тільки економічні передумови, але і неналежна організація бухгалтерського обліку на підприємстві [4]. Економічні передумови ніяк не розкриваються, а причини, пов'язані з бухгалтерським обліком, дуже докладно обґрунтовуються й аналізуються. Так, до основних із них автор відносить неналежну організацію бухгалтерського обліку, несвоєчасну обробку первинних документів, невикористання зручних форм розрахунків.

А. Гончарук акцентує увагу на макроекономічних факторах виникнення неплатежів, відокремлюючи фактори неекономічного характеру [2].

Аналогічний підхід спостерігається у І. Ніколаєва, який серед основних причин виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості зазначає кризові явища у економіці [5].

З точки зору А. Шаповалова, сукупність факторів виникнення простроченої заборгованості слід поділити на дві групи: економічні та організаційні [6].

Досить цікавим з позиції прикладного значення є погляд на проблему визначення факторів прострочення дебіторської заборгованості І. Ахновської [7]. Дослідниця пропонує спостерігати фактори кризи призму можливості господарюючого суб'єкта впливати на них. Тобто, фактори пропонується поділяти на ті, що регулюються (окремим господарюючим суб'єктом), і ті, що не регулюються.

Багато дослідників, таких як І. Бланк [1], Л. Костирко [8], Г. Свинарєва [9], у контексті своєї тематики не здійснюють систематизацію та класифікацію факторів.

3. Об'єкт, мета та завдання дослідження

Об'єкт дослідження — процес управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

Предмет дослідження — фактори впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємства.

Мета дослідження — науково обґрунтувати систему факторів, що впливають на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємства.

Виходячи з визначеної мети, поставлені наступні завдання дослідження:

- визначити показник якості дебіторської заборгованості підприємства;
- виявити та систематизувати основні фактори, що впливають на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємства;
- визначити показники, що характеризують основні фактори впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості.

4. Обґрунтування показника якості дебіторської заборгованості

Дебіторська заборгованість, як наслідок операції кредитного характеру, є однією з важливих складових боргових відносин, ключовим елементом для розрахунку показників їх результативності. Також слід зазначити, що дебіторська заборгованість у більшості випадків виникає внаслідок кредитної активності підприємства [8, 10].

Важливою методичною проблемою оцінювання стану боргових відносин між підприємствами є визначення якості дебіторської заборгованості. Дебіторська заборгованість, як актив, має потенційні можливості прямо або опосередковано сприяти припливу коштів до підприємства, що характеризує її економічну вигідність. «Якість» дебіторської заборгованості слід розглядати з урахуванням економічної вигідності даної конкретної дебіторської заборгованості для даного конкретного підприємства. Як основний показник якості дебіторської заборгованості пропонується застосовувати частку прострочених боргів у загальному її обсязі, що дасть змогу характеризувати стан боргових відносин між підприємствами на різних рівнях.

Безумовно, на якомусь етапі зростання обсягів дебіторської заборгованості може відбуватися поява у складі заборгованості значної частки безнадійних боргів, і як наслідок, погіршення її якості. Таким чином, робити висновки про те, що збільшення обсягу дебіторської заборгованості — це негативне явище, було б некоректно.

І. Бланк стверджує, що «Сучасний етап економічного розвитку країни характеризується значним уповільненням платіжного обороту, який викликає зростання дебіторської заборгованості на підприємствах» [1]. Далі наголошується на необхідності у зв'язку з цим застосування ефективного управління дебіторською заборгованістю, спрямованого на забезпечення своєчасної інкасації боргу. Отже, причиною уповільнення платіжного обороту і зростання дебіторської заборгованості автор вважає несвоєчасні розрахунки між підприємствами. Але в деяких випадках це може і не бути причиною уповільнення платіжного обороту [11]. Як свідчить зарубіжний досвід, історичний розвиток товарного кредитування, сучасна вітчизняна практика, зростання дебіторської заборгованості характерне і для періодів економічного підйому, особливо на ринках із високою конкуренцією, і не завжди супроводжується збільшенням питомої ваги прострочених боргів у загальному обсязі боргової маси (це навіть не характерно для періодів економічної стабільності та підйому). А уповільнення платіжного обороту в цей період пов'язане не із несвоєчасністю погашення боргів, а зі збільшенням середніх термінів надання товарного кредиту [12]. Інша ситуація спостерігається при дестабілізації макроекономічного середовища. Отже, просте спостереження збільшення дебіторської заборгованості без поглибленого та системного аналізу причин та факторів, що його обумовлюють, не матиме великого практичного та наукового значення.

Перелік й аналіз факторів впливу на динаміку та структурні зміни дебіторської заборгованості здійснюватимемо з огляду на якість дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги). А основним показником якості вважатимемо питому вагу прострочених боргів у загальному обсязі дебіторської заборгованості за товари.

5. Результати дослідження факторів впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємства

На основі аналізу вищезазначених джерел та власних спостережень, а також з урахуванням прикладного застосування пропонується всю сукупність і різноманітність факторів поділити на дві кореневі групи: внутрішні та зовнішні.

Внутрішніми є фактори, джерелом яких безпосередньо виступає підприємство, а отже, всі ці фактори регульовані останнім.

Зовнішні — фактори, транслятором яких є зовнішнє (по відношенню до підприємства) середовище. Деякі дослідники, зокрема І. Ахновська [7], вважають, що ці фактори безпосередньо не пов'язані з діяльністю самого суб'єкта господарювання. Дана теза з методологічної точки зору не досить коректна. Згадаємо найближче зовнішнє оточення підприємства — його контрагентів. Безперечно, існують певні інструменти управління взаємодією з ними та впливу на них.

Отже, зовнішні фактори слід поділити ще на дві групи: макросередовища та близького оточення підприємства (умовно назвемо факторами мікросередовища, але розрізнятимемо цю групу з факторами внутрішніми) [13].

Фактори макросередовища: економічні (макроекономічні) та організаційно-правові [2]. Організаційні

та правові фактори об'єднані в одну групу. По-перше, нормативно-правові та організаційні фактори дуже тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені; по-друге, ця сукупність факторів майже не піддається кількісному вираженню.

До нормативно-правових складових елементів вищезазначеної групи факторів слід віднести законодавчі (сукупність законів, що регулюють боргові відносини між підприємствами та платіжний оборот суб'єктів господарювання) і нормативні (сукупність розпоряджень, інструкцій та наказів стосовно боргових відносин і регулювання платіжного обороту).

Усі учасники економічних взаємовідносин вимушені здійснювати свою діяльність у певних правових межах, що формують правові фактори. Це накладає свій відбиток на здійснення платежів між підприємствами та процеси формування і погашення дебіторської заборгованості.

До організаційних факторів макросередовища належать результати діяльності системи органів державної влади, яка контролює та забезпечує дотримання суб'єктами господарювання платіжної дисципліни. Також оказують певний вплив інфраструктурні організації (комерційні банки; бюро кредитних історій; клірингові, факторингові, консалтингові та аудиторські компанії, тощо).

Організаційно-правові фактори є передумовами породження та прояву макроекономічних факторів, перевага останніх у ракурсі практичного застосування полягає в можливості їх кількісного опису. З огляду на методологічну складність кількісного вимірювання організаційно-правових факторів, можливо ігнорувати їх ієрархічну первісність і при побудові факторної моделі вважати факторами першого порядку саме макроекономічні.

Вплив інфляції на дебіторську заборгованість підприємств.

Грошові активи підприємств у періоди високої інфляції втрачають частину їх реальної вартості. За таких обставин (у більшості випадків) менеджмент підприємства зацікавлений у трансформації грошових коштів у немонетарні активи (запаси матеріалів, сировини, палива, товарів, тощо) [14]. Процес трансформації супроводжується зростанням кредиторської заборгованості (у певний момент часу, при чіткій тенденції до вимивання грошей зі складу оборотних активів, виникає об'єктивна необхідність у нарощуванні кредиторської заборгованості). З іншого боку, підприємства вимушені застосовувати більш агресивну політику реалізації товарів. Отже, невідмінно зростають обсяги дебіторської заборгованості та, що найбільш негативно для підприємств, погіршується її якість, частка прострочених боргів стрімко зростає. Таким чином, у складі активів підприємства відбуваються структурні трансформації, результатом яких є утворення неякісної (завдяки впливу фактора інфляції) дебіторської заборгованості.

Аналогічна ситуація і тактика поведінки в інфляційних умовах складається і у контрагентів підприємства (покупців). У ці періоди вигідно нарощувати кредиторську заборгованість та погашати її несвоєчасно, адже з часом вартість такого товарного кредиту для підприємства все більше знецінюється (завдяки тій же інфляції).

Таким чином, якщо монетарні активи перевищують монетарні пасиви, то при зростанні цін та зниженні ку-

півельної спроможності грошової одиниці підприємство зазнає фінансових втрат від знецінення цих активів [15].

Слід зазначити, що існує не тільки взаємозв'язок між інфляцією та зростанням простроченої дебіторської заборгованості, при якому інфляція є факторною складовою, а обсяг простроченої заборгованості — результативним показником. Наявність прострочених боргів та високі темпи їх приросту можуть провокувати нові витки інфляції [16]. Так, підприємство, прогнозуючи інфляцію та враховуючи в таких умовах можливість затримки платежів від покупців, завищує ціну товару, що відвантажується на умовах відстрочення платежу.

Отже, безперечно, існує певний зв'язок між темпами інфляції та обсягом і якістю дебіторської заборгованості підприємств.

Вплив ВВП на дебіторську заборгованість та боргові відносини між підприємствами.

Значне поширення несвоєчасного погашення боргових зобов'язань у масштабі держави може стати серйозною проблемою для економічного зростання, на яке спрямована економічна політика всіх держав. Одним з основних індикаторів економічного зростання є показник валового внутрішнього продукту (ВВП).

Доцільно ще раз згадати про ланцюговий характер розповсюдження неплатежів між підприємствами. Прострочена заборгованість, утворюючись в одних секторах економіки, залучає у кризу неплатежів інші галузі економіки. Таким чином, вимиваючи грошові кошти з активів підприємств, наслідки неплатежів у вигляді простроченої або безнадійної заборгованості паралізують заготівельну та збутову діяльність більшості суб'єктів господарювання. Прострочена дебіторська заборгованість за товари, виникши, наприклад, у кінцевому секторі ланцюгу споживання, поступово розповсюджується до виробників продукції, збиваючи темпи нарощування виробництва, його ритмічність. Через деякий час такого «грошового голоду» підприємство-виробник без своєчасного припливу високоліквідних активів вимушене поступово скорочувати виробництво. У підприємств-реципієнтів (одержувачів продукції) за умов повального скорочення виробництва відбувається скорочення обсягів реалізації. Відповідно, вони змінюють і тактику поведінки на ринку, коригують економічну, фінансову політику та методи управління дебіторською заборгованістю. Найбільш розповсюдженою і простою поведінкою у даних умовах є спроби розширення ринку збуту продукції, залучення нових покупців, збільшення реалізаційної ціни. Це призводить до накопичення на балансі даних підприємств неякісної дебіторської заборгованості, частка простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості постійно зростає. Усе це передається вище по ланцюгу споживання.

Зазначимо і позитивні моменти реалізації товару з відстроченням платежу стосовно питання величини ВВП. Так, впровадження товарного кредитування в розумних межах може стимулювати позитивний приріст обсягів виробництва.

Вплив грошової маси на дебіторську заборгованість.

Основними показниками, що характеризують рівень забезпеченості економіки коштами, є грошові агрегати та рівень монетизації ВВП [2]. При дослідженні проблеми простроченої дебіторської заборгованості можна було б назвати однією з причин її зростання нестачу грошей в економіці держави, тобто низький

рівень монетизації ВВП. Можна зробити висновок, що для погашення простроченої заборгованості просто не вистачає грошової маси. Прихильники такого підходу для усунення явища неплатежів пропонують нарощування грошової маси [16]. Але ефект додаткової емісії має короткостроковий характер і дозволяє ненадовго підвищити ліквідність підприємств та скоротити прострочену заборгованість.

Макроекономічні показники, що характеризують грошову масу України, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Група макроекономічних показників, що характеризують грошову масу України

Макроекономічні фактори	Сфера використання	
Забезпеченість ВВП грошовою масою	M^0 /ВВП	Грошова політика держави
	M^1 /ВВП	Грошова політика держави
	M^{1-0} */ВВП	—
	M^2 /ВВП	Грошова політика держави
	M^{2-1} **/ВВП	—
	M^3 /ВВП	Грошова політика держави
Темпи зростання грошової маси	M^0	Грошова політика держави
	M^1	Грошова політика держави
	M^{1-0}	Грошова політика держави
	M^2	Грошова політика держави
	M^{2-1}	Грошова політика держави
	M^3	Грошова політика держави

Примітка: * M^{1-0} (гроші на розрахункових та поточних рахунках). Показник розраховується як різниця між агрегатом M^1 та M^0 .

** M^{2-1} (строкові депозити). Показник розраховується як різниця між агрегатом M^2 та M^1 .

Динаміка курсу національної валюти та дебіторська заборгованість.

Вплив курсу національної валюти на динаміку та структурні зміни дебіторської заборгованості підприємств відбувається у першу чергу через підприємства, орієнтовані на зовнішньоекономічну діяльність (імпортери або експортери продукції, робіт, послуг).

Подорожчання національної валюти призводить до погіршення конкурентного та фінансового стану експортерів через падіння рентабельності експортних операцій, а отже, обсяги отриманих ними коштів у національній валюті зменшуються. За таких умов експортери вимушені накопичувати борги (у тому числі прострочені) перед іншими секторами економіки — основними постачальниками ресурсів.

Падіння курсу національної валюти приводить до зростання затратної частини у підприємств, орієнтованих на імпорт [16]. Така тенденція у довгостроковій перспективі може спричинити підвищення рівня інфляції та, як наслідок, негативні процеси у боргових відносинах між підприємствами.

Вплив на динаміку та структурні зміни дебіторської заборгованості середньої ставки по кредитах та облікової ставки НБУ.

Кредит має перерозподільну функцію. Так, накопичені тимчасово вільні кошти одних економічних суб'єктів через кредитні установи направляються за певну плату та на певний строк на потреби інших. Розглянемо ситуацію у ракурсі формування та погашення дебіторської заборгованості. Для суб'єктів господарювання — ре-

ципієнтів продукції — товарний кредит у будь-якому випадку є більш привабливим порівняно з отриманням банківського кредиту.

Розглянемо окремо кредитування юридичних осіб (або фізичних — суб'єктів підприємницької діяльності) та надання споживчих кредитів населенню. Змодельємо таку ситуацію: в даний момент часу в економіці існує певний обсяг дебіторської заборгованості (кредиторської з іншого боку) за товари, роботи, послуги. Певна частка цієї заборгованості прострочена. Припустимо, що в короткостроковій перспективі ніякої динаміки відносно цих видів заборгованості не відбувається. Додамо до цієї абстрактної моделі такий елемент, як банківське кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, що характеризуються динамічністю (тобто відбувається зміна середніх відсоткових ставок по кредитах та умов кредитування). При зменшенні відсотків по кредитах і спрощенні умов кредитування частка прострочених боргів погашатиметься економічними агентами за допомогою залучення банківського кредиту. Певною мірою це може також стимулювати розвиток товарного кредиту. Отже, при зменшенні відсоткових ставок по банківських кредитах для суб'єктів господарювання припускаємо позитивну динаміку у боргових відносинах між підприємствами.

Опосередковано через банківські кредити динаміка облікової ставки НБУ впливає і на боргові процеси між підприємствами, а отже, і на динаміку та структурні зміни дебіторської заборгованості підприємств.

Макроекономічні показники, що характеризують процеси кредитування економіки України, наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Група макроекономічних показників, що характеризують процеси кредитування економіки України

Сутність макроекономічного фактора	Сфера використання
Облікова ставка НБУ	Кредитна політика держави
Процентні ставки банків по кредитах у національній валюті з урахуванням овердрафту	Кредитна політика держави
Вимоги банків по кредитах, наданих в економіку України (усього)/ВВП	Кредитна політика держави
Вимоги банків по кредитах, наданих в економіку України у національній валюті/ВВП	Кредитна політика держави
Вимоги банків по кредитах, наданих в економіку України в іноземній валюті/ВВП	Кредитна політика держави
Вимоги банків по кредитах, наданих в економіку України (усього)/ M^2	Кредитна політика держави
Вимоги банків по кредитах, наданих в економіку України у національній валюті/ M^2	Кредитна політика держави
Вимоги банків по кредитах, наданих в економіку України в іноземній валюті/ M^2	Кредитна політика держави

Купівельна спроможність населення та дебіторська заборгованість.

Безпосередньо купівельна спроможність населення впливає на боргові відносини між суб'єктами господарювання, пов'язаними з галузями економіки, залученими до процесу виробництва, розподілу, перерозподілу та реалізації споживчих товарів. Відбувається це через механізм падіння або зростання попиту на споживчі товари, описаний вище. Основним індикатором купівельної спроможності населення є динаміка реальної заробітної плати.

Макроекономічні показники, що характеризують купівельну спроможність населення України, відображено в табл. 3.

Таблиця 3

Група макроекономічних показників, що характеризують купівельну спроможність населення України

Сутність макроекономічного фактора	Сфера використання
Темпи зростання середньомісячної номінальної заробітної платні одного працівника	Соціально-економічна політика держави, економічна соціологія
Темпи зростання середньомісячної реальної заробітної платні одного працівника	Соціально-економічна політика держави, економічна соціологія
Темпи зростання реальних наявних доходів населення	Соціально-економічна політика держави, економічна соціологія
Доходи населення номінальні/ВВП	—
Витрати населення/ВВП	—
Доходи населення номінальні/М2	—
Витрати населення/М2	—
Нерівність подушних доходів населення України (коєфіцієнт Джині, децильний, %)	Соціально-економічна політика держави, економічна соціологія

Вплив податкового навантаження на дебіторську заборгованість.

Теоретично можна припустити, що рівень податкового навантаження впливає на боргові відносини між підприємствами через механізм зростання затратної частини суб'єктів господарювання. Податки, що сплачуються у бюджет, прямо або опосередковано закладаються у собівартість продукції, це відповідно впливає на вартість реалізованих товарів (робіт, послуг). По-перше, збільшуються обсяги дебіторської заборгованості підприємств; по-друге, при неадекватному посиленні податкового навантаження можливий запуск інфляційних механізмів, що теж впливає на процеси формування і погашення дебіторської заборгованості.

Розглянемо зовнішні фактори нижчого рівня, трансляторами яких є найближче оточення окремого суб'єкта

господарювання. Основним і єдиним джерелом факторного навантаження на динаміку та якість дебіторської заборгованості на цьому рівні є безпосередньо контрагенти підприємства (покупці продукції).

Для зручності всі фактори цього рівня слід поділити на економічні та організаційні.

Основними вагомими економічними факторами мікросередовища є: платоспроможність покупця; платіжна дисципліна покупця; використання негрошових способів погашення дебіторської заборгованості з боку контрагента; впливовість та економічна вагомність контрагента на ринку.

Особливість перших двох факторів полягає в тому, що при застосуванні певних методик можливе кількісне визначення їх впливу на якість дебіторської заборгованості підприємства. В умовах нестабільного середовища це має велике прогностичне значення.

До організаційних факторів слід віднести такі:

- географічна віддаленість суб'єкта господарювання від покупця;
- елементи організаційної структури контрагента, що можуть вплинути на порядок та якість розрахунків;
- якість організації бухгалтерського та управлінського обліку покупця.

Вплив вищезазначених економічних та організаційних факторів мікросередовища тісно пов'язаний із факторами вищого рівня – макросередовища.

Розглянемо основні внутрішні фактори. Як і попередні, їх слід поділити на дві групи: економічні та організаційні. Основні внутрішні економічні фактори: загальний фінансовий стан підприємства; економічна та фінансова стратегія підприємства; структура дебіторської заборгованості, кількість дебіторів; можливості використання негрошових способів ліквідації дебіторської заборгованості. Основні внутрішні організаційні фактори: організаційна структура підприємства; якість організації бухгалтерського та управлінського обліку; кваліфікованість та старанність співробітників. Систему вищезазначених факторів відображено на рис. 1.

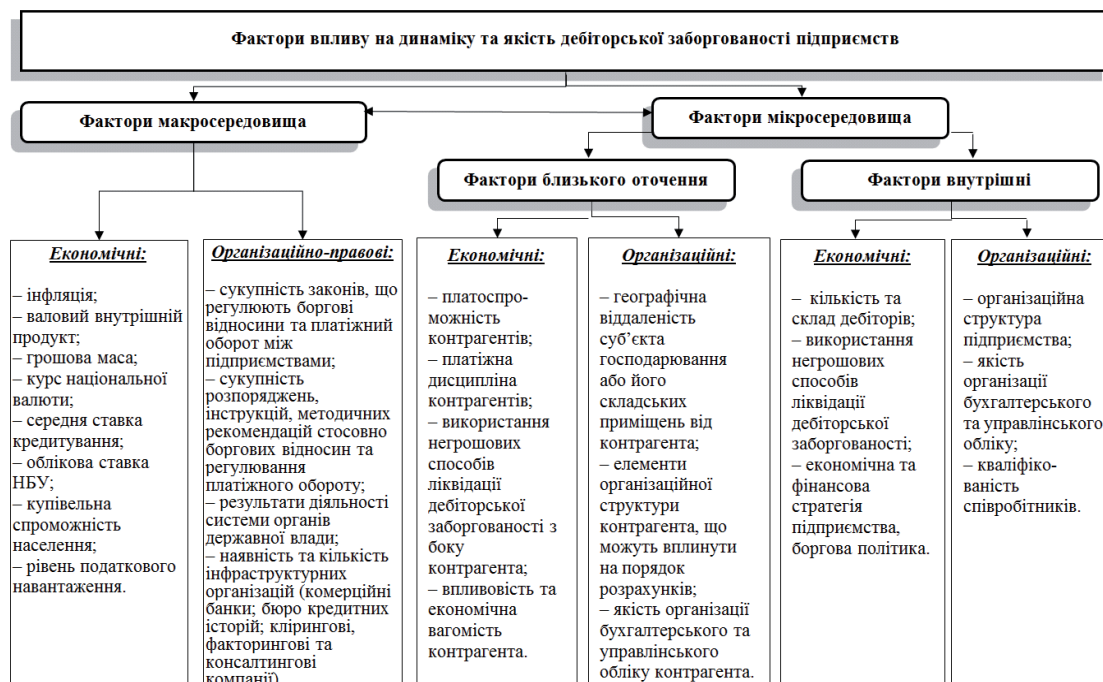


Рис. 1. Система факторів впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємств

Таким чином, удосконалено систему факторів, провідну роль у якій відіграють економічні фактори, вплив яких можливо оцінити кількісно. Можна запропонувати математичний опис взаємодії вищезазначених груп факторів у вигляді дворівневої моделі. Перший рівень описує взаємозв'язок показника стану боргових відносин між підприємствами України (частка простроченої дебіторської заборгованості в загальному обсязі дебіторської заборгованості між підприємствами України) і факторів макросередовища, що його обумовлюють. Другий рівень описує взаємозв'язок якості дебіторської заборгованості окремого підприємства і факторів мікросередовища та стану боргових відносин між підприємствами України.

6. Обговорення результатів дослідження факторів впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості

Слід відзначити, що з метою забезпечення найбільш дієздатної системи управління дебіторською заборгованістю підприємств необхідно враховувати систему факторів впливу на її якість на макро- та мікрорівнях, що дозволить більш оперативно регулювати боргові відносини між підприємством і контрагентами. Провідну роль у системі факторів відіграють економічні фактори, вплив яких можливо оцінити кількісно.

Відмінністю авторського підходу від існуючих є пропозиція проводити аналіз факторів впливу на динаміку та структурні зміни дебіторської заборгованості з огляду на якість дебіторської заборгованості. Основним показником якості пропонується вважати питому вагу прострочених боргів у загальному обсязі дебіторської заборгованості підприємства.

Схематичне зображення взаємодії факторів впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємств продовжує і розвиває ідею так званої «методології вузької бази», суть якої полягає в тому, що провідна роль у загальній ефективності системи належить первинним її елементам. Іншими словами, показники ефективності функціонування окремих суб'єктів господарювання у своїй сукупності впливають на певні макропоказники. Однак доцільно наголосити на тому, що при існуванні вищезазначеного механізму існує і зворотний вплив, тобто, макрофактори, у свою чергу, впливають на ефективність функціонування кожного окремого суб'єкта господарювання.

Серед перспективних напрямків подальших досліджень можна відзначити розробку методичних рекомендацій щодо розрахунку показників, що характеризують фактори мікрорівня.

7. Висновки

Перелік й аналіз факторів впливу на динаміку та структурні зміни дебіторської заборгованості пропонується здійснювати з огляду на якість дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги). Основним показником якості пропонується вважати питому вагу прострочених боргів у загальному обсязі дебіторської заборгованості підприємства.

Науково обґрунтовано систематизацію факторів впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємств. З метою забезпечення найбільш дієздатної системи управління дебіторською заборгованістю підприємств

запропоновано розглядати систему факторів впливу на її якість на макро- та мікрорівнях, що дозволить більш оперативно регулювати боргові відносини між підприємством і контрагентами. Таким чином, удосконалено систему факторів, провідну роль у якій відіграють економічні фактори, вплив яких можливо оцінити кількісно. Математичний опис взаємодії окреслених груп факторів можливий у вигляді дворівневої моделі, що забезпечують врахування впливу на дебіторську заборгованість підприємства як факторів макrorівня, так і факторів мікрорівня.

Визначено показники, що характеризують основні фактори впливу на динаміку та якість дебіторської заборгованості підприємств. Всі показники макrorівня або складові для їх розрахунку отримуються із офіційних статистичних джерел, що полегшує та прискорює їх застосування в процесі управління дебіторською заборгованістю підприємств. Показники, що характеризують фактори мікрорівня, можуть бути розраховані за обліковими даними підприємств.

Література

1. Бланк, И. А. Управление финансовыми ресурсами предприятия [Текст] / И. А. Бланк. — К.: Эльга, 2011. — 574 с.
2. Гончарук, А. Г. Управление процессами преодоления платёжной кризис в экономике Украины [Текст]: дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.02.03 / А. Г. Гончарук; Одесский политехн. ун-т. — Одеса, 2001. — 219 с.
3. Пещанская, И. В. Краткосрочный кредит: теория и практика [Текст] / И. В. Пещанская. — М.: Экзамен, 2003. — 320 с.
4. Сурнина, К. С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств [Текст]: дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.06.04 / К. С. Сурнина; Житомирський інженерно-технологічний ін-т. — Житомир, 2001. — 242 с.
5. Николаев, И. А. Особенности управления дебиторской задолженностью в условиях кризиса [Текст] / И. А. Николаев // Управленческий учет и финансы. — 2012. — № 3. — С. 166–175.
6. Шаповалов, А. Бесконтрольные взаиморасчеты [Текст] / А. Шаповалов // & Финансист. — 2007. — № 2. — С. 26–27.
7. Ахновська, І. О. Удосконалення алгоритму визначення імовірності банкрутства підприємства [Текст] / І. О. Ахновська, Н. В. Губська // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. — 2014. — № 1. — С. 57–62.
8. Костирко, Л. А. Формування кредитної політики підприємств в ринкових умовах [Текст] / Л. А. Костирко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. — 2011. — № 23(II). — С. 35–43.
9. Свинаярова, Г. Б. Система контролю дебіторської заборгованості на торговельному підприємстві [Електронний ресурс] / Г. Б. Свинаярова, О. В. Побережець, Н. В. Чебан // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2014. — № 4(14). — С. 94–98. — Режим доступу: \www/URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No4/94-98.pdf>
10. Zimmerman, J. L. Accounting for Decision Making and Control [Text] / J. L. Zimmerman. — 4-th ed. — N.Y.: McGraw-Hill, 2003. — 185 p.
11. Боронос, В. Г. Механізм залучення фінансових ресурсів в умовах кризи платежів [Текст] / В. Г. Боронос, В. Т. Александров, І. Й. Плікус // Економічний часопис-XXI. — 2014. — № 9–10(1). — С. 85–88.
12. Лищенко, О. Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством [Текст] / О. Г. Лищенко, Г. М. Бескоста // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2012. — № 1. — С. 114–117.
13. Белозерцев, В. С. Розробка механізму управління дебіторською заборгованістю підприємства: концептуальний підхід [Текст] / В. С. Белозерцев, В. О. Гуня // Економіст. — 2014. — № 3. — С. 57–60.
14. Чиж, В. І. Управління дебіторською заборгованістю торгових підприємств [Текст] / В. І. Чиж // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дала. — 2013. — № 2. — С. 126–131.

15. Хрипливий, Ф. П. Сравнительный анализ методов оценки финансового состояния организации [Электронный ресурс] / Ф. П. Хрипливий, А. Ф. Хрипливий // Научный журнал КубГАУ. — 2012. — № 81(07). — С. 1–22. — Режим доступа: \www/URL: <http://ej.kubagro.ru/2012/07/pdf/21.pdf>
16. Шульгіна, О. В. Інструменти грошово-кредитного регулювання в процесі реалізації антикризової структурної політики [Текст] / О. В. Шульгіна // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № 2, Т. 2. — С. 157–161.

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ДИНАМИКУ И КАЧЕСТВО ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Выделены основные факторы влияния на динамику и качество дебиторской задолженности. Удельный вес просроченных долгов в общем объеме дебиторской задолженности определен как основной показатель качества дебиторской задолженности. Определены показатели, характеризующие основные факторы

влияния на динамику и качество дебиторской задолженности. Проведена систематизация факторов влияния на динамику и качество дебиторской задолженности предприятия.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, качество дебиторской задолженности, факторы влияния.

Белозерцев Василь Сергійович, кандидат економічних наук, доцент, кафедра статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара, Україна, e-mail: White-Lake@list.ru.

Белозерцев Василий Сергеевич, кандидат экономических наук, доцент, кафедра статистики, учета и экономической информатики, Днепропетровский национальный университет им. Олесь Гончара, Украина.

Belozertsev Vasily, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine, e-mail: White-Lake@list.ru

УДК 339.137.2:334.176

DOI: 10.15587/2312-8372.2015.47269

Брижань І. А.,
Чевганова В. Я.

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Доведено необхідність оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства для його успішного функціонування і адаптації в мінливих умовах господарювання. Запропоновано розширену класифікацію методичних підходів оцінки конкурентоспроможності підприємства. На основі практичних прикладів доведено необхідність використання різних методів оцінки конкурентоздатності залежно від: мети проведення оцінювання, сфери бізнесу, наявної інформації, кількості часу, відведеного для ухвалення рішення.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, конкурентні переваги, стратегія, методи оцінки.

1. Вступ

Результатом прогресуючого розвитку суспільства стало виникнення і формування явища конкуренції, що змушує товаровиробників постійно рухатися й самовдосконалюватися, не зупинятися на досягнутих результатах, тобто підвищувати свою конкурентоспроможність. Конкурентоспроможність є найважливішим критерієм доцільності діяльності підприємства, умовою ефективності ведення виробничої діяльності, основою вибору засобів і методів господарювання, запорукою успіху в конкурентній боротьбі. Тому на сучасному етапі розвитку економічних відносин питання оцінки конкурентоспроможності стає особливо актуальним в умовах глобалізації, раптово спалахуючих економічних криз, загострення тиску на підприємства з боку держав, фінансових установ, споживачів, постачальників і, звичайно, в найбільшій мірі, конкурентів. Особливо значущою ця тема є для України, яка має вкрай низький рівень конкурентоспроможності — за глобальним індексом конкурентоспроможності за 2014–2015 роки Україна зайняла 76 місце серед 144 країн [1]. Така ситуація в першу чергу пояснюється низьким рівнем конкурентоздатності українських товаровиробників.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

У сучасній світовій літературі теоретичні проблеми конкурентоспроможності досліджуються досить широко. Питання соціально-економічного розвитку країн і формування їх конкурентоспроможності завжди були одними з найважливіших у стратегічному управлінні, їх дослідження знайшло відображення в роботах класиків: А. Сміта [2], М. Портера [3], Й. Шумпетера [4]. В. Ковальська [5], З. Герасимчук [6] досліджують питання конкурентоспроможності регіонів і розробляють механізми їх підвищення. Питання діяльності підприємств в умовах конкуренції, класифікації чинників конкурентоспроможності, оцінки конкурентоспроможності продукції та підприємства досліджують О. Драган [7], Р. Фахутдінов [8] та інші. Проте автори ще не прийшли до єдиної думки щодо визначення категорії «конкурентоспроможність», поки що не існує в завершеному вигляді єдиної науково обґрунтованої системи показників, що дозволяє оцінити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Багато теоретичних і практичних питань з формування конкурентоспроможності підприємств через їх багатогранність і складність,